

Sota jättää lapsiin aina jälkensä

Noin 80 000 suomalaista lasta siirrettiin talvi- ja jatkosodan aikana Suomesta turvaan muihin pohjoismaihin

Sodista ja muista konflikteista on aina eniten kärsinyt taistelujen jälkeihin jäänyt siviiliväestö, heidän joukossaan myös lapset. Monet lapset ovat siten historian aikana joutuneet jättämään pakolaisina kotiseutunsa. Käsite "sotalapsi" syntyi 1920-luvulla, kun tuhoutusta Keski-Euroopasta ja Baltian maista ensimmäisen maailmansodan jälkeen mm. Ruotsiin ja Tanskaan siirretyt lapset myöhemmin muistelivat tuota siirtoaikansa. Tällöin he käyttivät itsestään nimitystä "kriegskind", Espanjan sisällissodan aikana 1936-luvun lopulla lapsia kuljetettiin suojaan naapurimaihin sekä mm. Ruotsiin. Juutalaisia lapsia siirrettiin Keski-Euroopasta turvaan Englantiin ennen toisen maailmansodan alkua. Toisen maailmansodan aikana mm. Englanti lähetti puolestaan lapsiaan pois sodan jaloista muihin brittiläisen kansainyhteisön maihin sekä Yhdysvaltoihin.

Talvi- ja jatkosodan aikaisia sotalapsisiirtoja Suomesta muihin pohjoismaihin on luonnehdittu maailmanlaajuisen katastrofin näytökseksi omalla alallaan.

LS-arkisto

Sodankäynnin totaalisuus kosketti molempien maailmansotien aikana entistä enemmän koko sodassa ollutta yhteiskuntaa. Näissä oloissa valtiot halusivat taata edes osalle pienimmistä kansalaisistaan mahdollisuuden päästä pakoon aliravitsemusta ja muuta tuotetta, samoin kuin erilaisia kulkuteitejä sekä vihollisen väestöä kohtaan suorittamia sotatoimia. Lastensiirrot ajoittuivat samaan ajankohtaan kansainvälisen humanitaarisen ajattelun ja toiminnan kehittymisen kanssa, mikä näkyi myös pyrkimyksenä säädellä sodankäynnin muotoja.

Toisen maailmansodan pyörteissä myös Suomi koki pakolaisuuden eri muodoissaan.

Alueellisesti kutsuttu valtakunta joutui sodan jälkeen asuttamaan puoli miljoonaa karjalaista evakkoa, joiden joukossa oli myös paljon lapsia. Arviolta noin 80 000 suomalaista lasta siirrettiin talvi- ja jatkosodan aikana Suomesta turvaan muihin Pohjoismaihin, etupäässä Ruotsiin. Siirtoja on luonnehdittu maailmanennätykseksi omalla alallaan. Siirrot alkoivat joulukuussa 1939 talvi-sodan puhjettua. Viimeiset organisoituidet lapsikuljetukset Ruotsiin tapahtuivat vuonna 1946.

Samaan aikaan olivat jo käynnissä paluukuljetukset Ruotsista ja Tanskasta. Erotuksena nyky-päivän pakolaisuuteen voidaan suomalaisten sotalasten kohdalla pitää juuri toiminnan organisoitua. Suomessa valtiovalta ohjasi ja koordinoi sotalapsitoimintaa yhteistyössä eri suomalaisten tahojen kesken, sekä ulkomaalaisten organisaatioiden kanssa Ruotsissa ja Tanskassa. Sota-ajan Suomessa viranomaiset kykenivät tarkkailemaan myös yksityisesti ulkomaille matkustaneita pakolaisia. Tässä yhteydessä voidaan puhua jopa valtio-ohjastusta pakolaisuudesta.

Konfliktien pienet uhrat

Suomalaisten lasten sotakokemukset voidaan jakaa kokemuksiin ilmahälytyksistä ja vihollisen pommituksista, sekä evakuoineista maan sisällä tai ulkomaille. Lasten sotalapseksi lähetettiin Ruotsiin tai Tanskaan löytyi monia erilaisia perusteita. Tällaisia seikkoja olivat mm. sairaus ja aliravitsemus, vanhempien taloudellinen tilanne ja muut olosuhteet. Myös lapsen ikä oli ratkaiseva, sillä aluksi ulkomaille lähetettiin vain 2-7-vuotiaita lapsia. Myöhemmin ikäraja nostettiin. Lapset joutuivat kokemaan kaksi vaikeaa eroprosettia: omasta kodista lähdön sekä paluun takaisin Suomeen.

Yleensä lapset sopeutuivat melko nopeasti siirto- ja asutuskohdissaan vieraassa maassa, rauhallinen ja vauras ympäristö sai sotalapset viihtymään, kieli vaihtui toiseksi ja kotimaa häipyi mielestä melkein kokonaan. Tätä edesauttoi sekin, että osa lapsista kävi ruotsalaista tai tanskalaisista kouluista.

Toisaalta tässä toteutui nykyisin vallalla oleva periaate lapsien oikeudesta saada lähde koulua, jota noudatettiin mm. Albanian, Makedonian ja Montenegron pakolaisleireillä vuonna 1999, kun kansainvälinen yhteisö järjesti peruskoulutukselle pakolaislapsille opetusta.

Sen sijaan suurimmat ongelmat suomalaisten sotalasten kohdalla liittyivät takaisin Suomeen palauttamiseen ja suomenkielisen unohdettujen lasten sopeutumiseen vanhaan kotiin ja kouluihin.

Ympäristön ennakko- ja jälkivaikutukset mm. koulukiusaamisena. Tottuminen Suomen alhaiseen elintasoon aiheutti myös lapsille ongelmia, sillä jälleennrakentamisen aloittanut Suomi oli köyhä maa.

Suurin osa suomalaisista sotalapsista oli sijoitettu ruotsalaisiin yksityiskoteihin, joissa he elivät tavallisen perheenjäsenen elämää. Usein kasvatustavot olivat niin kiinteitä, että lapset, etteivät halunneet palauttaa näitä takaisin Suomeen. Seurauksena oli oikeudenkäyntejä Ruotsissa. Nämä kokemukset ovat osalla suomalaisista sotalapsista heijastuneet myöhemmällä iällä erilaisina psyykkisinä oireina, kuten unettomuutena, ahdistuneisuutena ja muuten.

Osalla sotalapsista syntyi myös identiteettiongelmia siitä, olivatko he suomalaisia vai ruotsalaisia. Tuhannet jäivät asumaan Ruotsiin, eivätkä palanneet takaisin Suomeen.

Yli 21 miljoonaa pakolaista

YK:n pakolaisjärjestön UNHCR:n mukaan maailmassa oli vuoden 2001 alusta yhteensä 21,1 miljoonaa pakolaista, heidän joukossaan myös paljon lapsia. Pakolaisten joukossa on omasta maastaan paenneita ihmisiä, mutta myös maan sisäisiä pakolaisia.

Maan sisäisten pakolaisten määrä on kasvanut kylmän sodan päättymisen jälkeen, koska yhä useampi konflikti on luonteeltaan sisällissotaa, jonka sotivat osapuolet eivät useinkaan noudata mitään pakolaisten kohdistuvia kansainvälisiä humanitaarisia sopimuksia. Näitä ovat Geneven sopimukset vuodelta 1949 sekä niitä täydentävät lisäpöytäkirjat vuodelta 1974-1977, joiden tarkoitus on täydentää siviiliväestöön kohdistuvaa suojelua konfliktitilanteissa. Lapset on huomioitu myös YK:n ihmisoikeussopimuksissa, sekä vuonna 1990 voimaan astuneessa lapsen oikeuksien sopimuksessa. Sopimusten osalta voi-

daan siis todeta toisen maailmansodan opetus- ja elämäntilanteiden perille saakka. Eri asia onkin ollut solmittujen sopimusten noudattaminen.

Vaikka sodankäynti ja suhtautuminen pakolaisiin onkin muuttunut toisen maailmansodan jälkeen, niin pakolaislapset kärsivät yhä mm. psykologisista ongelmista aiempien lapsipakolais- tapoista.

Usein erilaiset traumaattisen kokemuksen oireet saattavat ilmetä vasta pitkän ajan kuluttua. Kuten siviiliväestön keskuudessa on myös korkeaa, etenkin pakolaisleireillä, joissa lapset joutuivat toisinaan elämään epäinhimillisisä olosuhteissa.

Uutena ongelmana viimeisten vuosikymmenien aikana ovat olleet alle 18-vuotiaat lapsisotilaat, joita sisällissotien osapuolet sekä jotkin valtiot ovat käyttäneet sotilaallisissa operaatioissaan. Jossakin tapauksissa lapsisotilaat ovat saattaneet olla alle 10-vuotiaita. Etenkin perheistään eroon joutuneet lapset ovat vaarassa ajautua aseellisten ryhmittymien joukkoon.

Kaikkissa tapauksissa onkin tärkeintä nykyisen ajattelun mukaan koettaa pitää perheet yhdessä mahdollisimman hyvin. Niissä tapauksissa, joissa lapset eri syistä joutuvat eroon vanhemmistaan, pyritään perheet yhdistämään niin pian kuin se on mahdollista. Lapsille halutaan tarjota mahdollisuus elää mahdollisimman normaalia elämää.

Lastensiirtojen opetus

Sodan jälkeen tehtyjen tutkimusten mukaan ne englantilaiset lapset, jotka erotettiin vanhemmistaan sodan aikana, voivat huomoinnakin vanhempiensa kanssa eläneet lapset. Myös suo-

malaisen sotalasten kohdalla separaatiokokemusten aiheuttamat traumat ovat todellisuutta. Konkreettisesti suomalaisten sotalasten kokemukset kertautuivat kesällä 1997, kun Saksasta alettiin palauttaa entisen Jugoslavian alueelle niitä lapsia, jotka oli siirretty Saksaan turvaan sotatoimilta kotimaassaan.

Nämä lapset oli sijoitettu saksalaiseen lastenkotiin ja he olivat ehneet jo saksalaista. Kun heitä sitten haasteltiin, kävi ilmi miten lapset kokivat kotimaansa ja Saksan elintasoeron vaikeana asiana, eikä kotiinpaluun ollutkaan helppo asia. Osa näistä lapsista oli myös unohtanut jo oman kielensä ja useimmat kulttuurinsa, joten heidän kulttuuri-identiteettinsä oli horjunut. Samoin kotimaassa odottanut kotitalo saattoi olla tuhoutunut sodassa ja oman perheen olinpaikka oli samalla tuntematon.

Näiden lasten kokemuskohtaisista toivutuksista suurimmaksi osaksi suomalaisten sotalasten viime maailmansodan aikana kokemaa tilannetta. Halussa pelastaa lapset turvaan sodalta unohtettiin samalla ottaa huomioon lapsen kokonaisvoinnain etu. Samaan viittasi Ruotsin Suomen-suurlähettiläs Kerstin Asp-Johnsson puheessaan syyskuussa 2000 Finlandia-talolla pidetyssä sotalapsitilaisuudessa:

"60 vuotta sen jälkeen, kun Suomi oli sodassa, olemme nähneet miten paljon lapset ovat konflikteissa eri puolilla maailmaa kärsineet, ja miten sota koettelee siviiliväestöä. Voidaan keskustella niistä avustustoimenpiteistä, joita lapsiin kohdistettiin sotavuosien aikana Suomessa ja Ruotsissa, ja on tärkeääkin keskustella niistä. Mutta päädyttäneen sitten minkälaisiin käsit-

siin tahansa on tunnustettava, että lapsia kohtaan tunnettiin suurta sitoutuneisuutta Suomessa ja Ruotsissa, ja ongelmiin tartuttiin päättäväisesti."

Sotalasten kokemukset olivat myös taustalla muutama vuosi sitten, kun Suomen Pelastakaa lapset ry. ja Punainen Risti torjuivat ajatuksen, että lapsia siirrettäisiin Suomeen sisällissodassa olleen entisen Jugoslavian alueelta, vaikka Suomessa olikin valmiutta ottaa vastaan esim. perheisiin kyseisiä lapsia. Koko perheen hyvinvointia pidetään nyt tärkeämpänä kuin sen jonkin yksityisen jäsenen, eikä lapsia haluttu erottaa vanhemmistaan tai omasta kulttuuristaan. Myös YK soveltaa periaatetta pitää pakolaisperheet yhdessä.

Suomalaisten sotalasten voidaan katsoa olevan keskuudessamme elävinä todisteina siitä, että menneisyys on kiinteä ja oleellinen osa tätä päivää jota elämme. Näin menneisyyden kokemukset auttavat muotoilemaan nykypäivän toimintatapoja. Ja nykypäivän maailmaan kuuluvat valitettavasti yhä miljoonat pakolaiset. Tämän päivän sotalapsina voidaankin pitää niitä turva- paikanhakijoiden lapsia sekä pakolaislapsia, jotka saapuvat esimerkiksi Suomeen. Hekin joutuvat mm. oppimaan uuden kielen, kohtaavat uusia tapoja jotka tulee ainakin osin omaksua, sekä kohtaavat ennakkoluuloja taustansa vuoksi.

Heikki Salminen
Tutkija, Siirtolaisuusinstituutti